

HABIL. DR. JONAS ŠURKUS**1939 09 23–2009 03 23**

Ankstyvą 2009 metų pavasarį mus paliko kvalifikuotas taikomosios entomologijos žinovas, Lietuvos entomologų draugijos narys, habilituotas daktaras Jonas Šurkus. Agrarinio sektoriaus mokslininkai ir praktikai, dotnuviškiai, įvairių laukininkystės sričių mokslo atstovai neteko sumanaus kolegos, žemės ūkio entomologo, ilgamečio Lietuvos Žemdirbystės Instituto mokslo darbuotojo, vieno iš šio instituto skyrių vadovo, gerbiamo, tolerantiško ir nuoširdaus

bendradarbio.

Gerbdami Jono Šurkaus asmenybę ir puoselėdami mokslininko entomologo atminimą, šiame tekste plačiai neišanalizuosime jo mokslinės ir visuomeninės veiklos, bet pateiksime keletą būdingiausių J. Šurkaus gyvenimo bei mokslinio triūso bruožų.

J. Šurkus gimė 1939 m. rugsėjo 23 d. Kybartuose. 1946 metais pradėjo mokytis Šikšnių (Vilkaviškio raj.) pradinėje, o 1949–1957 m. mokėsi Kybartų vidurinėje mokykloje. Ją baigęs, 1957 m. įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademijos Agronomijos fakultetą, kurį baigęs 1962 metais įgijo mokslinio agronomo kvalifikaciją. Buvo kruopštus studentas, domėjosi žemės ūkio sričių moksliniu darbu. 1962–1964 metais J. Šurkus – Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto jaunesnysis mokslinis bendradarbis, pradėjęs savo pirmuosius augalų apsaugos srities tyrimus. 1964–1967 metais jis – aspirantas. J. Šurkaus būsimosios disertacijos tema buvo bulvių pasėlių žalingos entomofaunos tyrimai. Per aspirantūros laiką jis išaiškino kai kurių vabzdžių rūšių žalingumą bulvėms, tyrė galimybes jį reguliuoti agrotechninėmis ir cheminėmis priemonėmis, parengė paktinių rekomendacijų.

Mokslų kandidato (dr.) disertacija „*Amarai ir kiti svarbesnieji bulvių kenkėjai Lietuvos TSR ir kovos priemonių prieš juos tyrimai*“ sėkmingai buvo apginta Lietuvos žemės ūkio akademijoje 1968 metų pabaigoje. Po disertacijos gynimo Žemdirbystės instituto Augalų apsaugos laboratorijoje dirbo vyresniuoju moksliniu bendradarbiu, 1971 metais išleido pirmąjį nedidelį leidinį „*Amarai bulvėse*“.

1971 m. Žemdirbystės instituto Augalų apsaugos laboratorija buvo perorganizuota į jungtinį Augalų apsaugos ir bitininkystės skyrių. Skyrius turėjo du sektorius – Augalų apsaugos (sektoriaus vedėjas J. Šurkus) ir Bitininkystės (sektoriaus vedėjas J. Balžekas). Tektų prisiminti, kad po karo Dotnuvoje veikusi Augalų apsaugos laboratorija 1950 metais buvo iškelta į Trakų Vokę prie Vilniaus, bet 1956 m. vėl grąžinta į Dotnavą ir čia perduota Žemdirbystės institutui. Iki Jono Šurkaus, 1956–1971 m. jai vadovavo Zigmas Vinickas, Zita Kulvietienė.

1972 metų J. Šurkus buvo paskirtas dviejų minėtų sektorių, apjungtų į Žemdirbystės instituto Augalų apsaugos ir bitininkystės skyrių, vedėju. Su 1972 metų pradžia jauno mokslininko biografijoje tiriamieji darbai ir mokslo organizacinė veikla tapo neatsiejami. Jo vadovaujamas skyrius plėtojo taikomosios entomologijos, ligų pasireiškimo tiriamuosius darbus, susijusius su žemės ūkio kultūrų pasėliais. Dominavo žemės ūkio augalų kenkėjų tyrimai, apsaugos priemonių bandymai, kurių daugiausia buvo atlikta su laukininkystėje vyravusiomis kultūromis. Ištirti mažiau pavojingi žmonėms ir aplinkai beicai, paruošta nauja sėklų beicavimo technologija. Kartu, J. Šurkus neišleido iš

akiračio iš svarbiausios maistinės ir pašarinės laukininkystės kultūros – bulvių. Tęsdamas sėklinių ir kitų bulvių pasėlių žalingos entomofaunos tyrimus, stebėjo ir tyrė apsaugos priemones nuo svarbiausių jų kenkėjų: kolorado vabalų, spragių, amarų (pastarųjų – ypač kaip virusinių ligų platintojų).

Tuo pat metu, dirbant didžiausioje Lietuvoje žemės ūkio profilio mokslinio tyrimo įstaigoje, kokiu buvo daugiaprofilinis Žemdirbystės institutas, jungęs dar ir nemažus filialus, J. Šurkui teko nemažas visuomeninio ir organizacinio darbo krūvis. Minėtam Augalų apsaugos ir bitininkystės skyriui jis vadovavo iki 1985 metų, o 1985–2001 metais jis – Augalų apsaugos skyriaus vadovas, vyriausias mokslinis bendradarbis, 1982–1991 m. dar ir instituto direktoriaus pavaduotojas. Kaip gabus mokslinio darbo organizatorius, mokslininkas buvo išrinktas į Instituto Tarybą ir ilgus metus buvo jos nariu, dirbo komisijose, visuomeninių organizacijų skiriamose pareigose.

Vadovaudamas skyriaus atliekamiems augalų apsaugos tyrimams, J. Šurkus nenutraukė mokslinio darbo ir pats. Tyrė ne vien žalingą bulvių laukų entomofauną, bet ir įvairių kitų vabzdžių rūšių žalingumą, jo tendencijas, atliko kai kurias fitopatologinius stebėjimus, galimybes kenkėjų bei ligų daromą žalą reguliuoti agrotechnikos, cheminėmis priemonėmis. Jis paruošė kompleksinę bulvių apsaugos nuo ligų ir kenkėjų sistemą. Gautų rezultatų nepalikdavo mokslinėse ataskaitose, bet stengėsi juos paskelbti žemės ūkio mokslams skirtoje spaudoje. Bene daugiausia publikacijų J. Šurkus paskelbė apie Lietuvos laukininkystėje labai plačiai auginamų kultūrų – bulvių, grūdinių, ypač miežių, žalingą entomofauną, ligų sukėlėjus. Aprašė vertingus žalingų amarų rūšių stebėjimus, tyrimų, atliktų Vidurio Lietuvos pasėliuose, rezultatus. Analizavo daugiamečių tyrimų duomenis. Iš viso J. Šurkus vienas ir su kitais parengė 20 augalų apsaugai nuo kenkėjų ir ligų skirtų rekomendacijų.

Apibendrinęs daugiau kaip du dešimtmečius trukusio savo mokslinio darbo rezultatus, 1995 metais J. Šurkus parengė ir sėkmingai apgynė habilituoto agrarinių mokslų daktaro disertaciją „*Žalingiausi bulvių pasėlių kenkėjai ir integruotos bulvių apsaugos nuo kenkėjų ir ligų priemonės*“ (biomedicinos mokslai, agronomija). Siūlymai žemės ūkio praktikai dažniausiai buvo skelbiami rekomendacijų forma. J. Šurkaus praktinio pobūdžio disertacinio darbo išvados buvo siūlymai kaip optimaliausiai Lietuvos sąlygomis apsaugoti bulvių pasėlius nuo kenksmingų vabzdžių ir ligų pažeidimų.

Rengti rekomendacijas „gamybai“ komandiniame žemės ūkyje buvo ypač skatinama. Tas buvo taikoma ir augalų apsaugai. Mokslininkai stengėsi rengti ir siūlyti praktines priemones ūkiuose dirbantiems, kaip saugoti nuo kenkėjų ir ligų jų kultivuojamus augalus, pirmiausia maistines, pašarines kultūras. Reikia pripažinti, kad buvo teikiama ir svarbių, praktiškai patikrintų priemonių, ypač kada dirbamuose laukuose vyraudavo monokultūros ir dideliuose plotuose susidarydavo specifinės sąlygos, kurias privalėdavo stebėti apsaugos nuo ligų ir kenkėjų specialistai. Deja, tada viena vyraujančių augalų apsaugos kryptių buvo sintetinių pesticidų tyrimai, jų bandymai mažuose ir dideliuose pasėlių plotuose. Po bandymų buvo siūlomos efektyviausių herbicidų, fungicidų, insekticidų naudojimo rekomendacijos (dabar problema, kaip apsaugoti augalus nuo ligų ir kenkėjų, – yra viena iš sunkiausių augalų apsaugos kryptių, pavyzdžiui, ekologiniuose ūkiuose sintetiniai pesticidai draudžiami, o kiti reikalavimai kasmet tikslinami, ar atnaujinami kas dveji metai).

Per kelis darbo dešimtmečius J. Šurkus buvo iniciatyvus mokslinių bei praktinių leidinių sudarytojas ir bendraautorius. 1984 m. jis su Z. Kulvietiene parengė ir išleido

pirmąjį Lietuvoje „Augalų apsaugos agronomo žinyną“, buvo vertingo leidinio „Agronomo žinynas“ (1987) bendraautorius. Agronomams ir kitiems žemės ūkio darbuotojams buvo išleistos „Parankinės agronomo knygos“ 1987 ir 1988 metų laidos, kuriose J. Šurkus aprašė apsaugos nuo ligų ir kenkėjų siūlomas priemones ir darbus. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo sudarė leidinius „Žemės ūkio augalų pesticidų katalogas“ (2000), „Žemės ūkio augalų kenkėjai, ligos ir jų apskaita“ (2002), „Geros augalų apsaugos praktikos taisyklės“ (2004), parašydamas jiems ir tam tikrus skyrius.

Darbštus mokslininkas parašė ir išleido brošiūrų. Be paminėtos „Amarai bulvėse“ svarbiausios: „Nauji chemikalai prieš augalų kenkėjus ir ligas“ (1976), „Bulvių kenkėjai“ (su Z. Vinicku, 1979), „Kaip kovoti su techninių kultūrų ligomis ir kenkėjais“ (su Z. Vinicku, 1982), „Gamybiniai pesticidų bandymai“ (su kitais, 1990), „Rekomendacijos senesniųjų pesticidų likučiams sunaudoti“ (su I. Kavoliūnaite, 1997), kt.

J. Šurkus paskelbė kiek daugiau nei 100 mokslinių straipsnių, pranešimų tezių ir per 300 mokslo populiarinimo, informacinių straipsnių. Paliko nedidelių apimčių augalų apsaugos naujovių aprašymų. Dienraščiuose teikdavo trumpų patarimų apie įvairių lauko kultūrų priežiūrą, nurodydavo į ką svarbu atkreipti dėmesį skirtingomis sezonų sąlygomis. J. Šurkus bendravo su augalų apsaugos agronomais, todėl gerai buvo vertinami jo patarimai profesiniais klausimais, pirmiausia apie agronomų-apsaugininkų laukiančius sezoninius darbus. Nuoseklus augalų apsaugos svarbos priminimas, jos profilaktinių priemonių siejimas su pasėlių priežiūra, sėklų laikymu, pasiruošimu sėjai, insekticidų ir fungicidų naudojimui, pesticidų mišiniais, praktikų užduotis gerokai palengvindavo.

Ankstyvuojų tyrimų laikotarpiu J. Šurkus daugiausia rašė apie amarus bulvių pasėliuose, kovos priemones su jais, skelbė žinias apie šių kenkėjų gausumą vasarinių ir žieminių javų laukuose. Tyrė kovos su kolorado vabalu priemones.

Ir vėliau bulvių ligos, kenkėjai, bulvių sandėliavimo ir laikymo sąlygos buvo dažna jo rašinių tema. Taip pat stebėjo ir paskelbė duomenų apie grūdinių (miežių, kviečių), pašarinių (dobilų, liucernos, žirnių) kultūrų, runkelių, daugiamečių žolių, linų kenksmingus vabzdžius, jų keliamą pavojų. Po atliktų kompleksinių tyrimų kartu su bendraautoriais skelbė apie galimus visaėdžių kenkėjų pasireiškimus, kultūrinių augalų ligų sukėlėjus.

Nors dabar iš esmės yra pasikeitę ūkininkavimo sąlygos, tikslai, J. Šurkaus parengti leidiniai, išspausdinti straipsniai lieka reikšmingu Lietuvos taikomosios entomologijos elementu, atspindintieji mūsų krašto augalų apsaugos raidos tarpsnį. Jo vieno ir su kitais parengtų leidinių aktualumas išlieka. Manytina, jais bus remiamasi rengiant bei leidžiant naujus besikeičiančio agrarinio sektoriaus poreikiams skirtus mokslo darbus, kitus augalų apsaugos krypties leidinius.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, kuriantis bendrovėms, daugėjant individualių ūkių, J. Šurkaus ir kitų augalų apsaugos mokslininkų darbuose atsirado siūlymų pradedantiems žemdirbiams, patarimų valstiečių ūkiams. Jo tyrimų tematika vadinosi *Grūdinių ir techninių kultūrų kenkėjai*. Intensyviai jis rašė į „Ūkininko patarėją“, „Rekomendacijas žemdirbystei“, parengė patarimų ūkininkams adresuotoms „Atmintinėms“. Dalis jo publikacijų buvo skirtos integruotai kovai, dalis – kompleksiniam augalų apsaugos priemonių naudojimui. J. Šurkaus vadovaujamas skyrius paskelbė vertingų patarimų apie auginimo technologijas įvairios specialios paskirties ūkiams, taip pat ir ekologiniams.

Veikia nuostata, kad Lietuvoje gali būti registruojami tik vietos sąlygomis išbandyti žemės ūkiui skirti preparatai. Žemdirbystės institutas atliko nemažai registracinių bandymų su kitur agrariniame sektoriuje naudojamomis augalų apsaugos priemonėmis. Tai buvo naujo pobūdžio darbas, reikalingas pesticidų naudojimo sutvarkymui ir reglamentavimui Lietuvoje ir, svarbiausia, susietas su tuometiniu Lietuvos siekiu tapti Europos Sąjungos nare. Darbą atliko J. Šurkaus skyriaus mokslo ir kiti darbuotojai.

Sukaupta lauko tyrimų praktika lėmė tai, kad J. Šurkus ilgą laiką buvo Augalų apsaugos tyrimų metodinės komisijos pirmininku, 1994–2001 m. jis dalyvavo Valstybinės augalų apsaugos produktų registracijos komisijos darbui, žinomas jo dalykiškas bendradarbiavimas su Valstybine augalų apsaugos tarnyba, jos darbuotojais. Šios tarnybos organizuojamuose kasmetiniuose prognozių specialistų mokymuose, J. Šurkus pristatydamas sukauptą prognozavimo duomenų vertinimo medžiagą, Dotnuvoje ir kitur rengtuose augalų apsaugos seminaruose buvo įdomiu šių renginių lektoriumi.

Reikia pridurti, kad be jau paminėtos veiklos, ilgametė J. Šurkaus vadovaujamo padalinio darbo patirtis buvo naudinga kuriant naujus įstatymus, įvairius teisės aktus, reikalingus pakitusioms žemės nuosavybės formoms. Todėl rengiant Lietuvos Respublikos Augalų apsaugos įstatymą, į darbą buvo įjungti pripažinti augalų apsaugos specialistai I. Kavoliūnaitė, J. Šurkus. 1995 metų lapkričio mėnesį priimtas įstatymas juridiskai įteisino Valstybinės augalų apsaugos tarnybos veiklą, o taip pat augalų apsaugos priemonių registraciją, įvežimą, naudojimą.

J. Šurkus stažavosi Danijos, Rusijos, Suomijos, Švedijos mokslo institucijose. 1980 dalyvavo XVI tarptautiniame entomologų kongrese Japonijoje. 1997 m su Švedijos žemės ūkio universiteto Augalų apsaugos skyriumi buvo pradėtas bendras jo vadovaujamas projektas – tikrinti Lietuvoje švedų naudojamus augalų kenkėjų ir ligų prognozavimo metodus.

Organizuodamas ir plėsdamas taikomuosius augalų apsaugos tyrimus, J. Šurkus taip pat yra vadovavęs doktorantams Kęstučiui Tamošiūnui, Laisvūnei Duchovskienei, Remigijui Šmatui, rengusiems disertacinius darbus iš žemės ūkio entomologijos sričių, ir Almai Valskytei, rašusiai disertaciją iš fitopatologijos.

J. Šurkus buvo Lietuvos mokslininkų, Lietuvos agronomų sąjungų nariu.

Į Lietuvos entomologų draugiją J. Šurkus įstojo 1967 metais. Tada jis buvo įrašytas nariu į *Žemės ūkio entomologijos sekciją*, tačiau Draugijos sekcijos veiklos nevystė ir jo buvimas buvo formalus. 1969 metais J. Šurkus buvo išrinktas į Draugijos tarybą, o 1973 m. paskirtas vienos iš 4 sekcijų – *Taikomosios žemės ūkio entomologijos* pirmininku. 1979 metais Draugijos narių susirinkime yra kalbėjęs apie sekcijos darbą.

Draugijai deleguojant savo narius į tuometinės Sąjunginės entomologų draugijos suvažiavimus, kitus renginius, J. Šurkus buvo tarp 1975 m. Leningrade vykusio VII-ojo suvažiavimo delegatų, nors pranešimo nedarė. Tais pačiais metais kartu su kitais dalyvavo Maskvoje organizuoto tarptautinio entomologų kongreso darbe. Rengiantis VIII-ajam Sąjunginės entomologų draugijos suvažiavimui Vilniuje (1979 metų spalio mėn.), J. Šurkus buvo įtrauktas į jo Organizacinį komitetą. Su kitais Draugijos nariais jis dalyvaudavo Pabaltijo bei Pabaltijo ir Baltarusijos respublikų augalų apsaugos konferencijų darbe.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, pagal pakeistus draugijos įstatus patvirtinta, kad ją sudaro Bendrosios entomologijos ir Bitininkystės sekcijos. Keli aukštos kvalifikacijos bitininkystės specialistai – draugijos nariai dirbo Dotnuvoje, J. Šurkaus vadovaujame skyriuje. 1990 m. J. Šurkus buvo išrinktas Draugijos valdybos nariu.

Lietuvos entomologai tik gerai minės nuosekliai savo srityje dirbusio darbštaus mokslo darbuotojo, gero tyrimų organizatoriaus, veiklaus Lietuvos entomologų draugijos nario atminimą.

Dr Algimantas Jakimavičius

IN MEMORIAM DR. HABIL. JONAS ŠURKUS (23 09 1939–23 03 2009)

A skilled specialist of applied entomology, member of the Lithuanian Entomological Society, doctor habilitus Jonas Šurkus passed away on the 23rd of March 2009. We lost the bright scientist, long-term research worker of the Lithuanian institute of Agriculture, head of one of the departments of this institute, a respected co-worker.

J. Šurkus was born on 23rd September, 1939 in Kybartai, he finished the secondary school there and in 1962 graduated from the Faculty of Agronomy of the Lithuanian Academy of Agriculture, acquiring the qualification of scientific agronomist. He was based at the Lithuanian Institute of Agriculture since 1962: in 1964–1967 as a PhD student, since 1972 as head of the Plant Protection branch; in 1982–1991 he was collectively an assistant of the head of the institute. J. Šurkus defended his doctoral thesis “Aphids and other more important pests of potatoes and investigation of the means of fighting against them” in 1968. Although he had many administrative and public responsibilities, he carried on his scientific work, too. In 1995, he summarized the results of long-term investigations and defended a doctor habilitus degree in agrarian sciences with the work “The most harmful pests of potato crops and integrated means of protecting potatoes from pest and diseases (biomedical sciences, agronomy)” in which he presented many suggestions for agricultural practice.

During the several decades of his work, J. Šurkus was a compiler and co-author of more than ten scientific and practical publications. He published over one hundred of scientific articles, proceeding theses and over 300 science popularization or information publications, took part in scientific events of entomologists and plant protection workers.

During his early study period, J. Šurkus mostly wrote about aphids, later published data on pests of cereals, feeding cultures and pests of other plants, their dangers and means of protection. He was a supervisor of four PhD students who later defended their theses.

After the restoration of the independent state of Lithuania, J. Šurkus carried out many experiments concerning the pesticide use and registration according to EU requirements. He was on internships at scientific institutions of Denmark, Russia, Finland, Sweden, took part in the XVI International Entomological Congress in Japan, carried out a joint project with the Department of Plant Protection, of the Swedish University of Agriculture, testing the Swedish methods of predicting plant pests and diseases under Lithuanian conditions.

J. Šurkus was a member of the unions of Lithuanian scientists and Lithuanian agronomists. He was also a member of the Lithuanian Entomological society since 1967 and was elected a member of the board of the society.

Lithuanian entomologists will miss a skillful scientist and an active member of our family.

Dr. Algimantas Jakimavičius